

HALLO MENS!

Samen werken aan een Menswaardige Samenleving

Keynote donderdag 15 april 2021

Prof. Dr. Irene van Staveren, Hoogleraar Pluralistische Ontwikkelingseconomie, Institute of Social Studies, Erasmus Universiteit Rotterdam, bestuurslid Rethinking Economics.

'DE NIEUWE ECONOMIE & HET VERANDERENDE MENSBEELD: VAN HOMO ECONOMICUS NAAR HOMO FLORENS'

INLEIDING

Er zijn heel wat economische puzzels: dalende aiq (arbeidsinkomensquote – het aandeel arbeidsinkomen ten opzichte van inkomen uit vermogen) ondanks stijgende arbeidsproductiviteit, lage investeringen ondanks hoge bedrijfswinsten, sterkere financiële cyclus in plaats van meer stabiliteit in de financiële sector, groeiende ongelijkheid tussen de top 10% en laagste 10% inkomens, te langzame daling van CO2 uitstoot in vergelijking tot andere EU-landen, en verdubbeling van dakloosheid en een vijfde van de huishoudens die problematische schulden heeft.

- In hoeverre ligt dat aan de homo economicus? Die man die zijn eigenbelang nastreeft als een soort bliksemcalculator van kosten en baten, zoals de econoom Thorstein Veblen dat al ruim honderd jaar geleden verwoordde?
- Komt het door het nastreven van het eigenbelang van ondernemers en beleggers? Door te veel gerichtheid op aandeelhouderswaarde in het huidige kapitalisme, de ongeprijsde externaliteiten zoals stikstof en verlies aan biodiversiteit, het verplaatsen van productie naar lage lonenlanden en de succesvolle lobby voor steeds lagere belastingen voor ondernemingen en vermogende individuen? Oftewel, zou meer aandacht voor de ander dit kunnen oplossen? Het beeld van de homo florens: waarin verbondenheid centraal staat en gedeelde waarden, en vooral het besef dat we het samen moeten doen op deze kwetsbare aardbol. De mens is tenslotte een sociaal wezen en vindt zijn of haar identiteit in relatie tot de ander.

Laten we drie markante economen die allen hun eigen kritiek op het kapitalisme hadden erop bevragen:

- **Karl Marx:** de kapitalist is niet slecht, maar kan niet anders dan winst maximaliseren en daardoor kosten minimaliseren. Beste vriend, Friedrich Engels, was directeur van textiel fabriek in Manchester, Marx zelf kwam uit een middenklasse familie en hij vroeg af en toe om financiële steun van zijn Nederlandse oom Philips – inderdaad, de grootvader van de oprichter van de Nederlandse multinational. DUS: volgens Marx ligt het niet persé aan egoïsme van de ondernemer en investeerder maar aan het Kapitalisme als systeem, dat draait om belangen en macht -> Hij constateerde al ruim 150 jaar geleden dat het probleem ligt bij feit dat kapitaal arbeid inhuilt en niet andersom, en dat aandeelhouders alle toegevoegde waarde opeisen terwijl lonen constant onder druk staan.^[1]
- **=> Inzicht 1 over de aard van Homo Florens: gelijkwaardigheid op basis van rechtvaardigheid.** Dus de rollen van kapitaalverschaffer en werknemer moet gelijkwaardiger worden, bv door minder flexibilisering op de arbeidsmarkt (Uber: Engelse rechtszaak dat ze arbeidsrechten hebben, Deliveroo: rechtszaak van FNV dat ze geen zzp'ers zijn maar werknemers), hoger minimumloon (zoals ook bepleit door Mark Rutte), een progressieve winstbelasting en een einde aan belastingontwijking en belastingparadijzen, waar ons land er ook een van is. Bijvoorbeeld door multinationals belasting te laten betalen naar rato van de omzet of winst die ze in een land genereren. Gelukkig komt daar draagvlak voor, zoals we zien bij Joe Biden en zijn pleidooi voor een wereldwijd belastingstelsel voor multinationals en een gewonnen rechtszaak van de FNV.
- **Joan Robinson:** bijna elke markt met volledig vrije mededinging verwordt tot een oligopolie of monopoliseert op den duur; Dat geldt vooral voor consumentenmarkten. Neem Unilever: de helft van de huishoudens in de wereld heeft zijn schoonmaak- of cosmeticaproducten van het merk. Maar ook de

Big Tech bedrijven als Apple, Facebook, Google en Amazon. En zodra er marktconcentratie is hebben werkgevers meer onderhandelingsmacht dan werknemers en grote lobbykracht. Toch is daar wat aan te doen, liet Robinson zien obv Keynesiaanse inzichten: zowel vanuit de overheid door regulering en herverdeling als vanuit ondernemers en werknemers door op bedrijfsniveau hun belangen aan elkaar te verbinden via vormen van collectiviteit. Dat voorkomt grote marktmacht en scheefgroei in belangen.

=> **Inzicht 2 over de aard van Homo Florens: Verbondenheid op basis van betrokkenheid, of zorgzaamheid.** Dat kan bv met coöperatieve ondernemingen (bv COOP supermarkt), steward ownership bedrijven met aandelen in een aparte stichting (bv Deense bierbrouwer Carlsberg al vanaf de start een eeuw geleden: de winst van de meeste aandelen gaat naar de wetenschap in Denemarken; maar ook het Duitse Bosch, waarvan een groot deel van de winst gaat naar de Duitse gezondheidszorg), en non-profit platte bedrijven met zelfsturende teams waarin alle winst teruggesluisd worden in het bedrijf (bv Buurtzorg); Een ander voorbeeld is Triodos Bank waarin besloten is dat de CEO niet meer dan 10 x zoveel mag verdienen als de laagst betaalde werknemer. Denk ook aan collectief particulier opdrachtgeverschap bij woningbouw, zoals in Den Haag het project "Ik bouw betaalbaar" in de wijk Laak met een gemeentelijke starterslening en hypotheeklasten van slechts 600 euro per maand.

- **Adam Smith:** in een florerende markteconomie zijn markt, staat en gemeenschap in balans, waardoor niet belangen voorop staan maar waarden. Markt: vrijheid; staat: rechtvaardigheid; gemeenschap: zorgzaamheid. De basis is verbondenheid en reciprociteit stelde hij in zijn boek Theory of Moral Sentiments. Vertaald naar de huidige economie betekent dat we moeten zoeken naar vormen van productie en investeringen waarbij we tegengestelde belangen ombuigen naar gedeelde belangen via gedeelde waarden. Daarin is vrijheid niet doen waar je zin in hebt, of pakken wat je pakken kan, maar een morele waarde waar verantwoordelijkheid aan vast zit.

=> **Inzicht 3 over de aard van Homo Florens: vrijheid impliceert verantwoordelijkheid.** Dat betekent dat als je kiest voor ondernemen vanuit bepaalde waarden dat je daar ook naar handelt en erop afgerekend wordt door alle stakeholders. Purpose project van het Sustainable Finance Lab waar ik lid van ben: in ons kennispaper 'Financieren met Purpose', samen met De Nederlandsche Bank, hebben we in de literatuur en uit gesprekken geconstateerd dat wanneer purpose echt leidend is het bijdraagt aan de maatschappelijke relevantie van een onderneming maar ook aan het bedrijfsresultaat, innovatieve vermogen, compliance, klantbetrokkenheid en de motivatie van medewerkers. Winst is dan niet meer een doel, ook niet een doel naast andere doelen, maar meer een randvoorwaarde: voldoende winst voor een gezond lange termijn voortbestaan van een bedrijf voor alle stakeholders. Daarbij is de rol van leiders cruciaal, want, zoals we hebben vastgesteld in een enquête onder bankiers, als die het purpose alleen met de mond belijden maar ondertussen vooral bezig zijn met de omzet en kostenverlaging verdwijnt het morele kompas van het purpose onder het bureau in de gehele organisatie. Waarden moeten ook uitgedragen worden in gedrag, of, zoals het in het Engels zo mooi klinkt: medewerkers moeten ook echt zien dat hun leiders 'walk the talk'.

CONCLUSIE:

Van Marx leren we dat het probleem niet zit in egoïsme maar in een ingebouwde asymmetrie in de verhouding tussen kapitaal enerzijds en arbeid en natuur anderzijds. Van Robinson leren we dat concurrentie op den duur verdwijnt en dat dat te voorkomen is door verbondenheid tussen economische rollen binnen bedrijven, bijvoorbeeld in allerlei coöperatieve vormen. En van Smith leren we dat vrijheid komt met verantwoordelijkheid en dat vereist leiderschap dat gedreven wordt door een purpose en de daaronder onderliggende waarden. Hiermee kunnen we het mensbeeld van de Homo Florens inkleuren. Het geeft geen garantie dat de grote problemen waar ik mijn verhaal mee begon worden opgelost. Daarvoor hebben we, zoals ik heb laten zien, niet alleen goede wil nodig en een moreel appèl aan de leiders van ondernemend Nederland, maar evenzeer structurele veranderingen, in governance, op fiscaal gebied, op de arbeidsmarkt, en in klimaatbeleid. Homo Florens floreert alleen in een gelijkwaardige, verbindende en verantwoordelijke institutionele context. Er is dus werk aan de winkel.